

MODERN TIMES IN DE WETENSCHAP

De visie van prof. Ruut Veenhoven

Interview door Arie van Dalen

In: VAWOVISIE, Vakbond voor de wetenschap 42 jaargang nr. 1 mei 2010, blz. 8-11

*In de filmklassieker *Modern Times* staat Charlie Chaplin aan een steeds sneller draaiende lopende band. In zijn poging het tempo van de band te blijven volgen, wordt hij uiteindelijk door de machine opgeslokt. Dit beeld lijkt steeds meer van toepassing op de Nederlandse wetenschapper in de 21ste eeuw. Chaplin ontsnapt. Groggy, dat wel. Ruut Veenhoven, em. hoogleraar Sociale condities voor menselijk geluk aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, maakt zich bezorgd om hoe het de Nederlandse wetenschappers vergaat. En hij hekelt een aantal 'perverse' neveneffecten van de manier waarop in Nederland een steeds hogere output van internationale publicaties wordt nagejaagd.*

Overheid en universiteitsbestuurders zien voor de Nederlandse wetenschap een positie in de wereldtop weggelegd. In de praktijk verliest Nederland snel terrein. Geen wonder: het reëel beschikbare budget daalt al jaren en de studentenaantallen en daardoor de onderwijslast groeien beduidend meer dan de stafomvang. Ook de onderzoeksinvesteringen blijven achter: in termen van het Bruto Binnenlands Product heeft de overheid in de periode 2003-2007 er zo'n 10% op bezuinigd! Gepoogd wordt het tij te keren door steeds meer van de wetenschappers te eisen, vooral in termen van publicaties. Internationale publicaties, want dat scoort in de *rankings*. Ondertussen investeert de buitenlandse concurrentie wel steeds meer in de wetenschap.

Er zijn weinig andere mogelijkheden om met naar verhouding minder middelen internationaal beter te scoren, dan de lopende band' sneller te zetten. Goed, je kunt meer krachten inzetten als die goedkoper zijn. Dat gebeurt dan ook: Nederland heeft nu anderhalf keer zoveel promovendi als tien jaar geleden. En je kunt er nog meer inzetten als je op hun rechten bezuinigt, zoals met name in Groningen gebeurde. Met meer mensen meer kwantiteit. En promovendi leggen natuurlijk geregeld ook de basis voor belangwekkende publicaties. Maar scoren op dit punt, dat zal toch vooral de wetenschappelijke staf moeten doen.

Uitstekende prestaties

Nu presteren Nederlandse onderzoekers al uitstekend. Ze behoren naar aantallen publicaties en wetenschappelijke impact al tot de wereldtop. Maar de parallel met Nederlandse clubs in het Europese voetbal dringt zich op. De top raakt uit zicht als je het met veel minder geld moet doen dan de concurrentie. De Nederlandse overheid en universiteits-, faculteits en afdelingsbestuurders willen daar eigenlijk niet van weten. Een tegenvallende *ranking* of *visitatie-score*? *Dat moet beter!*

Tijd voor tegenspel, vindt Ruut Veenhoven, alias 'de geluksprofessor', zelf als socioloog uiterst productief: "Ik maak me ongerust over de druk van de steeds verder opgeschroefde publicatie-eisen. Besturen jagen elkaar op en worden daarin niet geremd. Dat gaat natuurlijk altijd zo bij concurrentie, ook bij de productie van jam. Alleen zeggen werknemers dan op een zeker moment: *en nou is het mooi geweest!* Ze vragen meer loon, of ze lopen weg, of ze voeren collectieve actie. Maar collectieve actie zie je in het universitaire bedrijf zelden of nooit. De universitaire democratie is allang dood en wetenschappers zijn ook eikaars concurrenten. Dan kan er gemakkelijk een situatie ontstaan waarin de eisen steeds verder worden opgeschroefd, waar mensen ten slotte behoorlijk aan slijten. Het is allang geen uitzondering meer dat wetenschappers werkweken van zestig uur maken. Daar moet een zeker tegenspel aan worden geboden en mijns inziens ligt het op de weg van de VAWO om dat te doen."

Afgebrand

"Je zou moeten inventariseren in hoeverre de publicatie-eisen bijvoorbeeld de laatste vijf jaar zijn opgeschroefd. Dat gaat helemaal buiten het overleg over arbeidsvoorwaarden om. Afdelingen worden gevisiteerd en als ze daarbij niet top scoren, dan schreeft een onderzoeksdirecteur die eisen weer wat meer op. Maar dat moet natuurlijk wel binnen het redelijke blijven gegeven de tijd die voor onderzoek beschikbaar is. Als je meer publicaties vraagt, moet je mensen minder onderwijs laten geven of ze op een andere manier faciliteren. Dat gebeurt meestal niet, er wordt aanzienlijk meer gewerkt dan die 38 uur uit de cao en er gaat ook nooit eens een plakje af. Maar je kunt niet eindeloos de werknemer blijven uitpersen. Er worden echt mensen afgebrand.

Ruut Veenhoven: "Je kunt niet eindeloos de werknemer blijven uitpersen. Er worden echt mensen afgebrand."

Een probleem is ook dat er vaak geen behoorlijke administratie is van de onderwijsbelasting van mensen en de tijd die ze aan bestuurs- en commissiewerk besteden. Die onderwijsbelasting neemt duidelijk toe door de grotere studentenaantallen, terwijl men vanwege al gerealiseerde en nog dreigende bezuinigingen heel terughoudend is om personeel aan te nemen. In theorie hebben mensen veelal 0,4 onderzoekstijd, maar in de praktijk is de tijd voor onderzoek vaak een restpost. Om dan toch aan de publicatie-eisen te voldoen gaan mensen ver over hun nominale arbeidstijd heen en offeren ze vakantie op. Dan zie je ook nog steeds meer mensen met een deeltijdaanstelling, die afgerekend worden naar de normen van een volledige aanstelling."

Eenzijdig

"Er wordt bovendien een eenzijdige nadruk gelegd op *productiviteit* in aantallen publicaties. Er is weinig oog voor de *impact* van onderzoek. Daardoor gaat het wetenschapsbedrijf lijken op de Russische planeconomie, waarin je werd afgerekend op productiecijfers in plaats van op afzet.

De *wetenschappelijke impact* van onderzoek kan aardig worden gemeten middels citaties, maar dat gebeurt lang niet overal. Eén van de redenen is dat bestuurders dat lastig vinden. Dan moet je citaties gaan tellen en krijg je het probleem dat citaties vaak flink na-ijlen bij publicaties. Voor bestuurders is het handiger om publicaties te wegen met de impactfactor van een tijdschrift. Dat geeft echter lang niet altijd een goed beeld van de prestatie van de individuele onderzoeker.

Naast wetenschappelijke impact moet ook de *maatschappelijke impact* van onderzoek meewegen bij beoordelingen. De wet verlangt dat ook. Verspreiding van kennis is een van de drie kerntaken van de universiteit. Ook daarin gaat werk zitten.

Maatschappelijke impact is minder makkelijk te meten, maar je komt toch een heel eind door te tellen hoe vaak onderzoekers met hun werk naar buiten komen. Dat kan tegenwoordig vrij makkelijk via databases zoals de krantenbank en overheids-publicaties." Voor zijn faculteit heeft Veenhoven zelf een telling ontwikkeld waarin wetenschappelijke en maatschappelijke impact wordt meegerekend en hij publiceert de uitkomsten, met namen en rugnummers om zo te zeggen.

Informatie-achterstand

Veenhoven: "In functioneringsgesprekken zitten werknemers met een informatie-achterstand. De beoordelaars hebben wel het overzicht van wat iedereen gepresteerd heeft, zij niet. Mijn scores kan iedereen nakijken. Dan zie je hoe die collega die wél een bevordering heeft gekregen het heeft gedaan en ook hoe het bijvoorbeeld met die onderzoeksdirecteur zelf staat. Als er onderzoeksprestaties worden geteld, zouden volgens mij vanuit het oogpunt van rechtspositie de uitkomsten openbaar moeten zijn. Dat vind ik typisch een actiepoint voor de VAWO. Nu is het zo dat men elkaar in de bestuurskamers opjuicht en de lopende band sneller zet, maar niet de openheid betracht die daarbij hoort. Als er criteria zijn die voor iedereen gelden, dan moet de uitslag ook verifieerbaar zijn. Anders is er ruimte voor willekeur."

Bureaucratisch

Het maakt, zegt Veenhoven, soms flink uit of je alleen de (gewogen) publicaties telt, of ook de maatschappelijke impact meerekent. "Gemiddeld genomen is er een behoorlijke correlatie, iets van .60. Mensen die vaak in de krant komen, komen niet voor niets in de krant. Die hebben wat te vertellen. Maar er zijn uitzonderingen. Er zijn collega's die heel goed het publiek over bepaalde vraagstukken kunnen voorlichten en veel op televisie komen, maar bijvoorbeeld weinig in internationale tijdschriften publiceren. Je hebt ook wetenschappers die belangrijke ontdekkingen doen waar buiten de ivoren toren niemand van hoort. Samen geven die collega's inhoud aan de wettelijke opdracht van de universiteit om kennis te ontwikkelen en te verspreiden.

Dat wil niet zeggen dat ieder individu ook even goed hoeft te scoren op beide terreinen, want het gaat om het eindresultaat en binnen een organisatie is het juist verstandig om mensen te laten doen waar ze goed in zijn. Maar er is een bureaucratische neiging om een regeling te maken die voor iedereen geldt. In de praktijk komt dat er op neer dat wetenschappers worden ontmoedigd om zich bezig te houden met vraagstukken van de Nederlandse samenleving, want dat loont niet. Daarmee graven we ons eigen graf, want uiteindelijk worden we wel betaald door die samenleving."

Weggeteld

"Een aantal wetenschappen, met name de sociale wetenschappen, Nederlands recht en dergelijke, of bepaalde thema's daarbinnen, bestaan bij de gratie van de Nederlandse situatie, maar dreigen weggeteld te worden. Zo worden vakken kapot gemaakt door een telsysteem dat juist bedoeld was om ze te bevorderen. Hier op de Erasmus Universiteit waren de economie van de haven en van de sociale zekerheid sterke punten, maar die specialisaties zijn opgedoekt omdat ze te weinig internationale publicaties opleverden. Met als gevolg dat de maatschappelijke steun afbrokkelt, terwijl uiteindelijk toch de belastingbetaler bereid moet zijn om jouw onderzoek te financieren. Als je die niet systematisch bedient, gaat vroeg of laat de financiering omlaag. Je moet je maatschappelijke en lokale relevantie juist goed neerzetten. Veel bestuurders zijn daar blind voor, die hebben alleen oog voor de internationale publicaties, want daarop worden ze bij de volgende visitatie afgerekend. Ze beseffen onvoldoende dat ze hun vak om zeep helpen als ze meegaan in een telsysteem dat niet past op de markt die hun discipline bedient."

Vele verliezers

"Een ander gevolg van de bureaucratische logica om publicatie-eisen sterk te richten op hooggeciteerde internationale tijdschriften is dat wetenschappers in een competitie met heel veel verliezers worden gedreven. Alsof kunstenaars hun werk allemaal in het Rijksmuseum moeten zien te krijgen. De kunst floreert juist bij een variëteit aan podia en dat is voor de wetenschap niet anders. Publicatie in een hooggeciteerd tijdschrift is ook bepaald geen garantie voor kwaliteit. In die gevestigde tijdschriften kun je echt nieuwe ideeën vaak niet zo gemakkelijk kwijt omdat ze erg op safe spelen. Ook zijn die tijdschriften vaak minder geschikt om de boodschap te bestemder plaats te krijgen.

Een ander probleem met de gangbare publicatietelling is dat nieuwe vormen van wetenschapscommunicatie daarin nog geen duidelijke plaats hebben. Ik heb zelf bijvoorbeeld een database op het web staan die jaarlijks zo'n 100.000 bezoekers trekt, de World Database of Happiness. Maar die kan niet geteld kan worden omdat het geen peer-reviewed drukwerk is. Veel van die problemen ondervang je door meer naar de impact te kijken.

In mijn telsysteem krijgt iedere publicatie 1 punt, ongeacht waar die verschijnt of in welke taal. Vervolgens geef ik extra punten voor wetenschappelijke citaties en maatschappelijke vermeldingen. Een publicatie in een onbekend tijdschrift die veel citaties vergaart, levert zo meer punten dan een publicatie in een toptijdschrift die niet geciteerd wordt. Dit systeem laat individuele wetenschappers meer ruimte om te bepalen waar zij hun boodschap het beste kwijt kunnen en die individuele wetenschappers hebben daar ook beter zicht op dan de bureaucraten.

Gelukkig ben ik niet de enige die de wijsheid van het huidige telsysteem ter discussie stelt. Er zijn al diverse rapporten over uitgebracht, onder andere door de KNAW, en onlangs heeft de werkgroep ERiC van NWO, KNAW, HBO-raad, VSNU en Rathenau Instituut een methode gepresenteerd om de maatschappelijke waarde van onderzoek te beoordelen."

Gelijke monniken

Uit Veenhovens telling blijkt dat een kleine groep op zijn faculteit een heel groot deel van de publicaties en impact voor haar rekening neemt. Veenhoven: "Opvallend is dat het beleid daar nauwelijks op gericht is. Dat richt zich meer op degenen die relatief weinig publiceren. Mensen die veel presteren en dus veel bijdragen aan goede rankings worden niet extra gefaciliteerd, ook al zit daar naar verhouding meer winst in. Ook hier zie je een soort bureaucratische logica van gelijke monniken, gelijke kappen. Dat kunnen ze zich veroorloven zolang wetenschappers honkvast blijven. Op den duur zal het gaan zoals met de beroepsvoetballers en zullen de universiteiten extra moeten gaan betalen voor bovenmatig scorende onderzoekers. "

In beeld brengen

"Het zou goed zijn als de VAWO de ontwikkeling van de publicatie-eisen eens in beeld zou brengen, de verschillende eisen en de verschillen in openbaarheid daarvan naast elkaar zou zetten. Dat zou moeten leiden tot afspraken over een duidelijk systeem met een goede boekhouding van de tijd die mensen naast hun onderwijs- en bestuurstaken reëel voor onderzoek overhouden. En vervolgens zouden de eisen op faculteitsniveau, waar ze officieel moeten worden vastgesteld, aan de medezeggenschap moeten worden voorgelegd." (AvD)

Voor telling onderzoeksprestatie volgens de methode Veenhoven

zie: <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/work-on-scientometry.htm>

PUBLICATIETREGELINGEN NIET ONDERWORPEN AAN INSTEMMINGSRECHT MEDEZEGGENSCHAP

Het staat instellingen vrij publicatie-eisen vast te stellen en te wijzigen, c.q. op te schroeven. Daar is geen instemming van medezeggenschapsorganen voor nodig. Voor wat betreft de medezeggenschap vallen universiteiten onder de WHW (wet op het hoger onderwijs), dan wel de WOR (wet op de ondernemingsraden). De bijzondere universiteiten vallen altijd onder de WOR, de openbare universiteiten mogen zelf kiezen. De WHW kent geen enkele bepaling op grond waarvan beargumenteerd zou kunnen worden dat medezeggenschapsorganen instemmingsrecht hebben ten aanzien van publicatieregelingen. De WOR kent dat instemmingsrecht wel toe voor regelingen betreffende personeelsbeoordelingen. In de praktijk spelen publicatieregelingen een rol bij personeelsbeoordelingen. Formeel is het doel van publicatieregelingen echter het bevorderen van excellente wetenschap c.q. publicaties van hoog niveau, en zijn zij slechts indirect aan personeelsbeoordelingen gerelateerd. Omdat dit laatste niet het doel op zich is, zijn publicatieregelingen blijkens een arrest van de Hoge Raad niet aan instemmingsrecht onderworpen.

RUG WINDT ER GEEN DOEKJES OM: HARDER WERKEN!

Als de Rijksuniversiteit Groningen in 2014 vierhonderd jaar bestaat, moet ze tot de beste honderd universiteiten ter wereld behoren en driekwart van haar opleidingen tot de beste 25% van Nederland. Het aantal RUG-studenten is dan toegenomen van 27.000 naar 30.000. De helft van de studenten moet in één keer de propedeuse halen (is nu 30%). Iedere docent moet de basiskwalificatie onderwijs (BK0) hebben, van onderzoekers worden publicaties in internationale tijdschriften verwacht die bijdragen aan hogere rankings, en Groningen moet meer excellente onderzoeksgroepen tellen. Dit, en meer, staat in het nieuwe strategische plan van de RUG. Hoe de RUG dit gaat realiseren terwijl haar inkomsten dalen? Simpel: iedereen moet harder werken. Bestuurder Koos Duppen: "We zullen het moeten doen met wat we hebben. Maar ik heb er alle vertrouwen in."

NEDERLANDSE WETENSCHAPPERS ZIJN AL HEEL PRODUCTIEF EN LEVEREN HOGE KWALITEIT

Nederlandse wetenschappers behoren tot de productiefste ter wereld. Volgens een recent rapport van het Rathenau Instituut over zes Europese landen hadden ze in 2006 gemiddeld 1,83 publicaties per onderzoeker, een fractie meer dan Engeland (1,82) en beduidend meer dan Duitsland (1,10) en Frankrijk (1,04). Volgens onderzoek van het NOWT stond Nederland voor wat internationale publicaties betreft in 2008 wereldwijd op de tweede plaats met 0,72 publicaties per onderzoeker, bijna het dubbele van het gemiddelde van de zeventien meest toonaangevende (kenniseconomieën, die in dit onderzoek als referentie dienen. Alleen Zwitserland (0,86) deed het nog beter. Gemeten aan de citatie-impact is ook de kwaliteit van het Nederlandse onderzoek uitstekend. Weer volgens het NOWT-rapport werd Nederlands onderzoek in de periode 2005-2008 33% vaker wetenschappelijk geciteerd dan het mondiale gemiddelde. Ook hier staat Zwitserland (+ 46%) op de eerste plaats, gevolgd door de VS (+ 35%) en Denemarken (+ 34%), dat Nederland uit de top-3 heeft verdrongen. Naaste achtervolger België scoort + 27%. Toch verliest de Nederlandse wetenschap op allerlei internationale ranglijsten rap terrein. Dat ligt duidelijk niet aan onze wetenschappers, maar aan de financiering. Dit weerhoudt de politiek er niet van torenhoge ambities - kort samengevat: een plaats in de mondiale top-5 - voor de Nederlandse wetenschap te formuleren. En veel universiteitsbestuurders doen daar royaal aan mee.

Wereldspeler

Een recent voorbeeld is het nieuwe strategische plan van de Rijksuniversiteit Groningen, door bestuurder Koos Duppen samengevat in de zin: "We willen een wereldspeler zijn!" Een van de elementen uit het plan: alle onderzoekers worden afgerekend op publicaties in internationale tijdschriften die bijdragen aan hogere rankings. Daarnaast moet ook het onderwijs beter. En nee, daar komen niet meer middelen en menskracht voor. Bijna overal en op bijna alle niveaus laten universiteitsbestuurders al jarenlang dergelijke geluiden horen. Met de toenemende onderwijslast zorgen de steeds hogere publicatie-eisen voor een werkdruk die steeds verder buiten proportie raakt. Werkweken van zestig uur en meer zijn de regel geworden, vakantie-uren meer fictie dan realiteit. Op wat je zou kunnen noemen vroeg-kapitalistische wijze worden wetenschappers uitgeperst. Zonder kans om bij te komen. Het lijkt geen twijfel dat dit op een zeker moment ten koste van het welzijn van wetenschappers en/of de kwaliteit van hun werk gaat.